

Interpretări etico-morale și filosofico-religioase în opera lui Neagoe Basarab „Învățăturile către fiul Theodosie”

Dumitru Căldare,
conf.univ., dr., hab, USM

Neagoe Basarab (1482-1521) a fost domn al Țării Românești în perioada 1512-1521. Scrie lucrarea „Învățăturile către fiul Theodosie” calificată ca „oglină a principelui” - un anumit gen literar răspândit în epoca medievală și cea Renascentistă. Lucrarea este apreciată ca fiind cel mai ilustru monument de gândire românească apărut în limba slavonă din perioada respectivă. Și însuși faptul că lucrarea a fost scrisă în limba slavonă demonstrează apartenența la Renaștere, deoarece în acea perioadă era un lucru firesc de a scrie într-o limbă veche. Iar slavona îndeplinea funcțiile de limbă universală a Răsăritului. Anume valoarea acesteia l-a determinat pe Gavriil, preotul Muntelui Athos, să numească autorul lucrării „Învățăturile către fiul Theodosie” ca fiind „ctitor mare a toată Sfetağora”. În calitate sa de ctitor de vază al culturii românești Neagoe Basarab a înălțat mănăstirea de la Curtea de Argeș, numită și salba Carpaților (operă a Meșterului Manole), precum și mitropolia din Țirgoviește. Prin protejarea activității călugărului sîrb Macarie, Neagoe Basarab a influențat în mod nemijlocit apariția primelor cărți destinate slujbei bisericești pe meleagurile româneștii.

Viitorul domnitor și autor al „Învățăturilor” a participat activ la viața social-politică, a cunoscut pe deplin raporturile dintre diferite grupuri sociale, dintre diferite state și religii, fiind și oștean, și conducător militar, și om credincios. Neagoe a fost grămătic, postelnic, comis. Cunoștea moravurile curții domnești. S-a manifestat activ în treburile cotidiene și necesitățile practice ale domniei. Fiind un om de o cultură aleasă, Neagoe poseda câteva limbi: greaca, slavona, sîrba. Avea cunoștințe profunde în ortodoxism, ocrotea biserica, a corespondat cu cărturari și reprezentanți ai vieții social-politice a timpului.

Lucrarea este destinată să cultive adevărata înțelepciune și cumsecădenie omenească, conduită morală și smerenie, povățuind urmașii cum să înțeleagă viața și existența în lume și, în special, ca să devină părtași spirituali ai existenței durabile. Important este faptul că domnitorul Neagoe Basarab a demonstrat personal înțelepciune și perseverența politică, calități diplomatice distincte care au contribuit mult la consolidarea și centralizarea puterii domnești în plan intern, precum și la apărarea hotarelor țării sale, pe plan extern, toată activitatea sa fiind orientată la menținerea păcii: „Iar de vor fi păgînii cu oști mai multe și cu putere mai mare decît voi, iar voi întăi să vă plecați lor cu cuvinte blînde și bune. Deci de vă veți putea împăca cu acele cuvinte bune, să știți că iaste aceia din ajutoriul lui Dumnezeu; iar de nu vor vrea să se împăce cu voi cu acele cuvinte bune, pentru necredința lor, voi să le dați și bani cît veți putea. Iar să nu iubiți

răzmirițile și războaiele, nici să vă ducă mintea să vă bateți cu dâșii. Măcar de v-ar îndemna cineva și prin prietenii noștri spre vrajbă, voi să nu-i ascultați, văzînd că aceia au putere mai mult decît voi. Că și svecîi Varlaam zice: „Ce pricepi ca nu veți putea face, să nu apuce mîna ta să facă, ca vei greși. Și cuvîntul cel mincinos să nu-l crezi, și deacă faci bine, nu-ți pară rău” [1, p. 220-221].

„Învățăturile lui Neagoe Basarab” sunt considerate drept o adevărată enciclopedie moral-religioasă și filosofică a trecutului românesc, un adevărat model de gîndire originală românească și care, în fond, reprezintă semnificația și valoarea ei. Opera reflectă o lume a sentimentelor esențiale, izvorîte din concepția poporului românesc asupra existenței sale. Sînt evidențiate ca valori morale anume acelea ce aparțin pe drept spiritului poporului român: omenia, mila, cumpătarea, smerenia, bunătatea sufletească. Ideile și tezele expuse contribuie substanțial la studierea societății medievale românești, evidențiază expresivitatea și moralitatea poporului. Expunîndu-și concepția despre lume, despre om, despre stat, el introduce și factorul – popor-„tărani”, ce nu este prezentat la alți autori de învățături și povețe din sec. al XVI-lea.

„Învățăturile” lui Neagoe Basarab sînt apropiate după conținut de opera lui N.Machiavelli „Principele” (1513) și nu întîmplător B.P.Hașdeu l-a apreciat pe N.Basarab ca pe un Mare Aureliu al Țării Românești, principe, artist și filosof, opera fiindu-i considerată drept monument de seamă în literatura, politica, filosofia și elocvența strămoșilor noștri.

Din contextul acestor două opere comparate se evidențiază și un șir de trăsături comune, fapt ce ne mărturisește includerea nemijlocită a valorilor social-politice și filosofice românești în circuitul universal. Și dacă „Principele” lui Machiavelli, avînd un caracter social-politic și filosofic pronunțat, examinează probleme privind formele și metodele de guvernare autoritare, monarhice și centralizatoare, apoi și „Învățăturile lui Neagoe Basarab” argumentează într-un anumit mod tactica promovării unei asemenea guvernări în activitatea politică internă și externă, expune principiile ce vizează esența artei politice și consolidează independența statului. Prin aceste idei „Învățăturile” constituie prima încercare reușită din istoria gîndirii românești de a face o prezentare teoretică politicii statului feudal. În lucrare accentul este pus pe rațiune, pe experiența politică proprie, pe o apreciere dreaptă a intereselor de stat și a oamenilor cu funcții concrete ce manifestă o adevărată înțelepciune politică.

Potrivit lui N. Iorga lucrarea „Învățăturile lui Neagoe Basarab” – către fiul său Theodosie” are o importanță deosebită și necesită a fi studiată și propagată în permanență, întrucît ea reprezintă o carte-călăuză ce semnifică bărbăție și cutezanță. Apreciînd această carte trebuie să reieșim din realitatea obiectivă, din simțul realităților care confirmă că „Învățăturile” constituie un „produs al spiritului militar de la începutul sec. XVI”.

În lucrare sînt reproduse fragmente din „Cartea regilor”, în special din reflecțiile lui Solomon. Astfel, autorul, expunînd teza misiunii deosebite, providențiale-divine a domnitorului, se orientează după modelul regilor „sfinți” din Biblie. Scopul e destul de bine determinat: a justifica politica centralizatoare a domnului față de boierime, demonstrînd în mod convingător că el este „unsul” lui Dumnezeu.

De notat că povețele lui Neagoe capătă un caracter nobil. Revolta, dar și bărbăția sînt expuse cu o finețe rară în spațiul rugăciunii rituale, ori al discursului modern, fie că se are în vedere tratativele cu solii altor state, fie că sînt descrise secvențe de război sau diferite episoade din viața curții, ori sînt expuse anumite idei referitor la esența existenței omului.

Din textul „Învățăturilor” rezultă că acest aspect al esenței existenței omului este unul călăuzitor și manifestat sub două ipostaze. Prima ipostază ar fi aceea a esenței omul în general, pentru ce el a fost creat și pentru ce există, iar dacă există îndreptățește oare el existența sa în lume, deoarece bunul Dumnezeu a făcut totul pentru ca omul să se simtă satisfăcut în viața sa. Dumnezeu este perfect, desăvîrșit „Dumnezeu fu în ceriu și om pre pămîntu și într-amăndoao desăvîrșit. Și pre om și-l făcu fiu iubit și moștean împărăției sale” [2, p.15]. Dar ne punem întrebarea sacramentală, oare merită omul toate acestea din moment ce el este păcătos: „Ce iaste omul?” Cum ai zice, omul iaste o nimica, numai ce iaste slăbiciune și urgie și neputință” [3, p.23]. Merită oare omul toate, cele făcute de Domnul pentru dînsul?

Ipostaza a doua evidențiază povețele referitor la menținerea păcii și evitarea vărsărilor de sînge în cazul cînd acestea au fost declanșate. În reflecțiile, acțiunile și faptele sale Neagoe este prezent cu concluzii înțelepte privind raporturile dintre individ, curteni și domn, dintre boieri și țărani. El e smerit, e cumpănit în fața forței oarbe, nu denotă nici trufie, dar nici spaimă față de dușmani. Neagoe expune gînduri profetice, în general, precum și profunzimea forței morale a neamului românesc.

Și dacă în prima parte a operei sînt expuse diverse texte religioase, apoi partea a doua continuă predilecția privind activitățile general-umane, politice, juridice, morale. În așa mod se reliefează vocația unei personalități profund conștientizate și împovărate de responsabilitatea și misiunea istorică față de prezent și viitor. Pătrunzînd în esența conținutului „Învățăturilor”, ne convingem că ele au un caracter umanist destul de pronunțat. Și aici e cazul să subliniem că umanismul în Țările Române capătă o dezvoltare ascendentă începînd cu sec. al XVI-lea. În linii generale umanismul românesc nu se prea deosebea de umanismul din alte țări, deși nu putem evidenția aspecte antropocentrice profund nuanțate. Critica orîndurii feudale sau opoziția deschisă față de autorități poartă un caracter mai mult episodic. Dacă examinăm raportul rațiune-credință expus în umanismul occidental și în cel românesc, stabilim apropieri esențiale în conținut,

iar deosebirile ca atare au mai curînd un caracter de nivel. Această stare de lucruri se explică în special prin condițiile istorico-obiective existențe în țările occidentale și în Țările Române, precum și prin tradițiile culturale naționale, prin scopurile și tendințele activității umaniste din fiecare țară concretă.

Umanismul lui Neagoe Basarab se manifesta destul de reliefat, de exemplu, chiar în însuși faptul utilizării numeroaselor citate din Biblie, pe care autorul le consideră ca temelie a argumentării generalizărilor sale. El se pronunță pentru fapte chibzuite și măsuri socotite, adică anume așa cum ne cere morala creștină și care trebuie să persiste în viața fiecărui om. Domnitorul este atras în permanență de puritatea vieții, de sobrietatea cumpănită. Și dacă mai adăugăm aici evidențierea modestiei, viziunea măsurată asupra lumii, ideea toleranței, a respectului față de om, precum și ajutorul acordat în timpurile anevoioase, obținem un tablou aproape integral al orientării renascentiste.

Particularitățile operei lui Neagoe Basarab ca operă literar-artistică și filosofică rezidă în mare măsură și în faptul unei consonante evidente dintre conținutul existențial și cel conceptual, meditativ-filosofic și educativ. Prin întreg conținutul său „Învățăturile” au un caracter instructiv-educativ pronunțat. Și aceasta este expus printr-o viziune individuală originală asupra lumii și vieții social-politice inclusiv domeniile moral, juridic, diplomatic și îndeosebi religios. În esență aceste domenii reprezintă un sistem adecvat de idei pe care se înalță întreaga construcție a „Învățăturilor” și care reprezintă o continuitate în literatura universală de acest gen, începînd cu Orientul antic (Babilon, Egipt, India), continuînd cu Grecia, Roma și Bizanț și culminînd cu epoca Renascentistă.

În concepția lui Neagoe Basarab, viitorul domn al Țării Românești necesită să fie educat în credința adevărată, în cuvioșenie și frica de Divinitate, care demonstrează adevărata înțelepciune a credinciosului, atașamentul lui față de Dumnezeu. Neagoe Basarab consideră că Domnitorul adevărat trebuie să-l proslăvească pe Domnul întotdeauna. În acest context el aduce mai multe exemple concludente din Cărțile Sfinte de un caracter instructiv-determinant scopul cărora și constă în a cultiva viitorului Domn calitățile necesare în vederea executării atribuțiilor sale statale.

Asemenea lui Machiavelli, el afirmă că un principe înțelept alege în consiliul său tot oameni înțelepți, care expun liber adevărul, contribuind astfel la soluționarea obiectivă, realistă a problemelor statale. Un principe și un domnitor înțelept nu dorește să audă laude și slavă în adresa sa. Dimpotrivă, el dorește să știe totul așa cum este, să cunoască în profunzime adevărata stare de lucruri, ca mai apoi să porceadă la acțiunile necesare. Domnitorul nu are dreptul să comită fapte nechibzuite, nedemne. Adresîndu-se fiului său ori altuia, Neagoe îl povățuiește cum să facă și ce să facă dacă Dumnezeu îl va alege Domn al țării, dacă-l va pune păstor pe turma lui dumnezeiască. Și acela care va fi ales Domn, pe acela îl roagă, ca pe un frate al său, să-i poarte de grijă sufletului său după ce

el se va duce în lumea celor dreți. Că el va fi fără avere și fără slava lumii pămîntești. Iar domnia lui s-a risipit ca fumul sub bătaia vîntului. Și acum sufletul lui mai are o singură speranță, speranța la mila lui Dumnezeu și la alesul lui Dumnezeu - al lui frate iubit. El speră că Christos -Dumnezeu îl va învăța pe Domnul țării cum să aibă milă de sufletul lui în vremurile grele. Neagoe își imaginează chiar că vorbește din „lumea cealaltă”, amintind totodată că lumea este deșertăciune și de aceea trebuie să ne purtăm astfel ca să nu devenim prada acestei lumi. El povățuiește foarte insistent și roagă ca atunci cînd oamenii săvîrșesc păcate, fac greșeli, să-și ispășească, să corecteze greșelile prin pocăință neîntîrziată.

În lucrare este condamnat domnul trufaș și sîngeros, exprimîndu-se doleanța ca atotputernicia Domnului țării să fie luminată de atotputernicia lui Dumnezeu. Și numai Domnitorul care va înțelege unicitatea și marea lui Dumnezeu – ziditorul Pămîntului și Cerului, și se va smeri în fața lui Dumnezeu, numai acela va fi înălțat. Iar Domnitorul care nu se va smeri înaintea lui Dumnezeu, va fi smerit de însuși Dumnezeu. Neagoe conchide că noi, toți muritorii, vom merge pe calea supușeniei și vom îngenunchea în fața Judecării lui Christos. La judecată fiecare se va înfățișa cu faptele sale, bune sau rele, și nu se va mai cunoaște cine e domn sau împărat, cine e bogat ori sărac.

Cele expuse ne permit să afirmăm că concepția despre lume și despre viață, despre om și existență a „Învățăturilor” se include organic în concepția dominantă teologică a timpului avînd un caracter creaționist destul de pronunțat. În același timp concepția despre lume a „Învățăturilor” prezintă o însemnătate specifică în dezvoltarea gîndirii filosofice în Țările Române. Însemnătatea acesteia rezidă în prezența unor aspecte și elemente noi privind dezvoltarea tezei referitoare la însemnătatea existenței umane în Univers. Neagoe Basarab demonstrează că omul, fiind dotat cu rațiune, cu chibzuință și libertatea spre purul adevăr, evidențiat între bine și rău, dispune de reala posibilitate de a se situa deasupra celorlalte viețuitoare din lume. Dar anume omul oscilează în permanență între bine și rău, anume omul poate ajunge chiar divinitate creatoare, dar poate deveni și o fiară sălbatică. Dumnezeu este ziditorul lumii. Neagoe însă crede că lumea pămîntească nu este o lume umilită și lipsită de sens, iar omul nu trăiește în zadar avînd numai scopul de a se izbăvi de păcatul inițial, ci are și alte scopuri mărețe.

Considerăm că concepția creaționistă despre lume conține o semnificație antropocentrică originală, conform căreia Universul a fost întocmit exclusiv pentru toți oamenii. Tot ce este în lume: soare și lună, vînt și ploii, pămînt și mare, stele și văzduh - toate sînt făcute pentru om. Și orice corp ceresc, orice forță a naturii, orice viețuitoare, în special omul - este înzestrat cu o natură semnificativă a sa. De aceea se cuvine ca omul să manifeste o adevărată dragoste față de Dumnezeu, să respecte posturile, întrucît din post se naște curățenia, iar

din ea - rugăciunea, care mai apoi naște smerenia, iar aceasta naște dragostea. Însă Neagoe nu-și imaginează perfecțiunea omului, în afara libertății, deși sub steaua călăuzitoare a poruncilor Domnului. Aceasta-l orientează pe om spre manifestare și realizare, spre înțelegerea necesității (deși el încă nu pătrundea profund în esența categoriei date). Omul, fiind liber, își poate dezvolta pe deplin aptitudinile în alegerea binelui sau răului, fiind înzestrat cu aptitudinile intelectuale necesare pentru a pătrunde în esența acestora.

În așa mod, omul înțelege că Bunul Dumnezeu este cu el și este pentru el, că este în folosul lui, pentru binele lui, și nicidecum pentru chinuri și suferințe. În lumea creată de Dumnezeu Neagoe a presupus o lume a omului, o lume în care el este Stăpîn și Creator.

Referințe bibliografice

1. Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, Chișinău, 1997.
2. Ibidem, p.15.
3. Ibidem, p.23.

Evoluția paradigmelor managementului ecologic

Arcadie Capcelea, doctor în geografie,

Valeriu Capcelea, doctor habilitat în filozofie, conf. univ.,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Paradigma este o noțiune aplicată pe larg în explicarea segmentării cunoașterii și a mecanismelor succesiunii teoriilor, considerată construcție intelectuală în vederea rezolvării problemelor. Ea a fost lansată de către savantul american Th. Khun, care definește paradigma ca matricea disciplinară a unei comunități caracterizată prin acceptarea unei teorii sau a unui principiu explicativ esențial. După Th. Khun, conceptul de „paradigmă” definește modele de practică care oferă soluții concrete problemelor de baza ale unei discipline științifice, pe baza cărora cercetătorul rezolvă probleme noi. Paradigmele reprezintă criterii pentru determinarea fazelor de evoluție a disciplinelor științifice, iar adoptarea unei paradigme de către o disciplină indică maturitatea acesteia, evoluția ei normală [a se vedea: 4].

Investigațiile efectuate la tema în cauză ne demonstrează, atât o evoluție a managementului ecologic (în continuare ME) și a elementelor lui, cât și a abordărilor fundamentale de soluționare a problemelor în acest domeniu, fapt ce denotă o evoluție a paradigmelor lui științifice și o maturizare a acestei științe. Această evoluție a fost condiționată atât de aprofundarea și schimbarea caracterului situației ecologice, cât și de evoluarea rezultatelor științifice obținute și, respectiv, a evoluării abordărilor generale față de funcționarea ME.